

УДК 37.091.4 Сухомлинський

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ВИХОВАННЯ Й НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ У СПАДЩИНІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Прибора Т.О., к. пед. н., доцент,
доцент кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти
Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

Напружена соціальна, економічна, екологічна та ідеологічна ситуація в країні зумовлює зростання різних відхилень в особистісному розвитку, поведінці і діяльності дітей. До дітей з особливими освітніми потребами відносимо учнів із порушеннями чи відхиленнями у фізичному, інтелектуальному та психічному розвитку. У творах В. Сухомлинського для виокремлення таких дітей використовуються два терміни: «важковиховувані» та «діти із заниженою здатністю до навчання». У статті на основі аналізу робіт В. Сухомлинського запропоновано низку індивідуально орієнтованих педагогічних прийомів роботи з такими дітьми.

Ключові слова: В. Сухомлинський, діти з особливими освітніми потребами, захисне виховання, індивідуальний підхід у вихованні.

Напряженная социальная, экономическая, экологическая и идеологическая ситуация в стране обуславливает рост различных отклонений в личностном развитии, поведении и деятельности детей. К детям с особенными образовательными потребностями относят школьников с нарушениями или отклонениями в физическом, интеллектуальном и психическом развитии. В трудах В. Сухомлинского для определения таких детей используются термины «трудновоспитуемые» и «дети со сниженной способностью к обучению». В статье на основе анализа работ В. Сухомлинского предложен ряд индивидуально ориентированных педагогических приемов работы с такими детьми.

Ключевые слова: В. Сухомлинский, дети с особенными образовательными потребностями, защитное воспитание, индивидуальный подход в воспитании.

Prybora T.O. INDIVIDUAL APPROACH TO UPRINING AND TAECHING THE CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN V. SUKHOMLYNS'KYI'S WORKS

The arduous socioeconomic, ecological and ideological situation in the country predisposes the increase in different deviations in children's individual development, behavior and activity. Pedagogical negligence of primary schoolchildren is viewed as a deviation from the norm in conscience, behavior and studying. These children require a special correcting approach in upbringing and studying. V. Sukhomlyns'kyi, a famous Ukrainian educator, distinguished two groups of pedagogically neglected children namely difficult children and children with impaired studying ability. According to V. Sukhomlyns'kyi the most common reasons for these phenomena are flaws in the child upbringing within family (corporal punishment, psychological and physical abasement or over endearment) and school (pessimistic, emotionless or with prevailing negative emotions attitude to schoolchildren). Although each child is unique, all of them share naturally inborn aspiration to the good. So the teacher must support this aspiration through love, benevolent attitude, empathy and development of imagination and creativity. V. Sukhomlyns'kyi suggested not to single out children with impaired studying ability as the academic success is a relative notion. Individually based work with suchlike children should begin with reading. In the article a number of V. Sukhomlyns'kyi's individually approached educative modes of work with the pedagogically neglected children are briefly considered.

Key words: V. Sukhomlyns'kyi, children with special educational needs, protective upbringing, individual approach in upbringing.

Постановка проблеми. Напружена соціальна, економічна, екологічна та ідеологічна ситуація в країні зумовлює зростання різних відхилень в особистісному розвитку, поведінці й діяльності дітей. Збільшилася кількість школярів, які проявляють цинізм, жорстокість і агресивність по відношенню до оточуючих або характеризуються підвищеною тривожністю та відчуженістю. Цих учнів ми можемо віднести до категорії дітей з особливими освітніми потребами, яка об'єднує дітей із порушеннями чи відхи-

леннями у фізичному, інтелектуальному та психічному розвитку.

У творах В. Сухомлинського звертається увага на особливий коригуючий підхід до дітей із легкими порушеннями психічного (емоційні й поведінкові порушення) та інтелектуального (труднощі в навчанні) розвитку. Фактично всередині ХХ ст. педагог-новатор запровадив інклюзивний підхід до навчання і виховання учнів у звичайній сільській школі. Він зробив освіту доступною для всіх, зокрема і для таких дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наш час значно збільшилась кількість публікацій, присвячених проблемі навчання і виховання дітей з особливими освітніми проблемами. Зацікавлюють дослідження І. Демченко, О. Чеботарьової, І. Гладченко, Н. Заєркової, А. Трейтяк та ін. Проблемам виховання і навчання дітей з особливими освітніми проблемами приділяється мало уваги, хоча можна відмітити дослідження М. Антонєць, І. Демченко, В. Кушнір та ін.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні індивідуального підходу до виховання і навчання дітей з особливими освітніми потребами в спадщині В. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу. Педагог називав школярів з емоційними і поведінковими порушеннями «важковиховуваними», а дітей із легкими інтелектуальними порушеннями – «із заниженою здатністю до навчання» (термін запозичений із праць Г. Костюка). Їх виховання педагог називає захисним [17, с. 302]. Український освітянин В. Кушнір виділяє такі завдання захисного виховання за творами відомого педагога: створення умов усебічного розвитку дитини, зміцнення її здоров'я, розвиток емоційно-духовної сфери, моральності та самовиховної активності [7, с. 3–4].

До типових відхилень у поведінці й діяльності таких дітей В. Сухомлинський відносив цинізм, егоїзм, жорстокість, лінощі, недисциплінованість та упертість. Причинами важковиховуваності, на його думку, є недоліки сімейного (фізичні покарання, психічне чи фізичне приниження дитини, «заласканість, ... розбещеність дітей», «непривчання їх до підкорення особистих інтересів інтересам інших», недостатня увага з боку батьків, самотність («діти відчувають, що народилися на світ випадково, ні батькові, ні матері вони не потрібні» [17, с. 303]) і шкільного виховання (песимістичне, беземоційне або з переважанням негативних емоцій ставлення до дитини, неповага до неї) [17, с. 293, 295, 302–303].

Василь Олександрович уважав душу кожної дитини неповторним джерелом думок, почуттів, переживань [9, с. 193]. На її розвиток впливає любов педагога. Мудра людська любов, за освітянином, – це «одухотворена глибоким знанням людського, розумінням усіх слабких і сильних сторін особистості – любов, що застерігає від нерозсудливих вчинків і надихає на вчинки чесні, благородні. Любов, що вчить жити ...» формує щасливих людей [17, с. 293].

Педагог тісно пов'язував почуття любові до дитини з її захистом. Захищати, на його думку, потрібно від духовної самотності в

сім'ї, озлобленості, тілесних покарань, благ повної волі. «Любити дитину – значить захищати її від того зла, яке оточує ще багатьох дітей у житті» [17, с. 302], від насильства над її тілом і душею [17, с. 306].

Дієвою рушійною силою виховання освітянин називав прагнення дитини бути хорошою. Тому учителю необхідно вірити в добре начало учня, адже без цього неможливий усебічний і гармонійний розвиток особистості. Дитина щаслива тільки тоді, коли вона вірить і в неї вірять. Якщо вчителя зосереджують увагу на її негативних рисах (злості, гордині, егоїзмі, ледарстві, жадібності, жорстокості), то і розвивають їх, оскільки дитина зневірюється. Найбільшим злом у вихованні В. Сухомлинський називав відчуття дитиною своєї нікчемності порівняно з іншими школярами.

Завдання педагога – побачити в дитині з особливими освітніми потребами «пагінець добра» і перетворити його в ідеал краси та людяності. Вчителю дуже важливо вміти виражати свою любов за допомогою ввічливих та схвальних слів та терпіння, адже негайна «віддача» у вихованні неможлива. Український науковець М. Антонєць наводить таку пораду педагога: «Якщо вам здається, що дитину немає за що похвалити, створіть у дитячій душі добро, і нехай Ваше слово принесе їй радість» [2, с. 7].

Одним із напрямків у роботі з такими дітьми педагог-новатор вважав навчання їх відчувати і правильно проявляти позитивні емоції. Важливим засобом прояву позитивних емоцій є сміх: «Чим тонше й благородніше бачення людських слабкостей, які викликають і усмішку, і співчуття, тим чутливішою стає людина, тим більше нетерпимості виявляє вона до грубості, вульгарності, цинізму» [1, с. 7]. Вчителю необхідно навчити школярів влучно і правильно сміятися. Сміх дозволяє швидко розслабитися. Дитина, яка використовує позитивні види сміху, вміє співчувати і жаліти, ніколи не буде насміхатися над однолітками, висміювати їх. У той же час В. Сухомлинський зауважував, що необхідно зупинити розвиток негативних видів сміху.

Сучасний український дослідник спадщини В. Сухомлинського, Н. Тарапака прийшла до висновку, що для педагога важливо було, щоб діти сердечно і душевно ставились один до одного: «Якщо дитина навчилася співпереживати, то в неї в душі з'являється маленький магнітик, який притягує її до інших людей, робить їх чутливими, сприйнятливими до слів, повчань» [18, с. 64].

Поряд із розвитком емоційної сфери В. Сухомлинський наголошував на

необхідності розвитку індивідуальних здібностей школярів, що, на його думку, є живим і рухливим процесом [14, с. 134]. Особливу ж увагу педагог приділяв «вихованню здібностей, нахилів у тих вихованців, в яких задатки не виражені яскраво». Він вірив, що кожна дитина незалежно від її рівня розвитку може реалізуватися в житті, якщо розкрити її талант. Гурткова робота в Павлівській школі спрямовувалась на те, щоб такі учні спочатку вибрали справу до душі, а потім зосередили на ній свої сили [13, с. 176]. Зацікавлення дитини справою сприяло розвитку її творчості, дозволяло легко засвоювати основні прийоми роботи, а потім заглиблюватись у її тонкощі. «Найціннішою рисою гурткової роботи є можливості для індивідуальної творчості» [11, с. 285]. Поряд із засвоєнням знань та вмінь дитина вчилася створювати матеріальні цінності, що сприяло формуванню моральних якостей людини, підвищувало дитячу самооцінку, дозволяло переживати позитивні емоції [8, с. 314].

Василь Олександрович довів ефективність залучення дітей з особливими освітніми потребами до трудової діяльності. Педагог переконував, що розвиток емоційно-вольової сфери залежить від навчання дитини переборювати труднощі, щоб досягти матеріального результату.

Однією з важливих умов розвитку в гуртковій діяльності В. Сухомлинський уважав залучення старших школярів. Різновіковий склад трудового колективу – це умова самодіяльності й закономірність, що впливає з необхідності розвитку індивідуальних задатків. Коли молодший школяр наслідує старшого, робота останнього стає для нього зразком. «У нас немає жодного старшокласника, який не передавав би своїх знань, вмінь і – що дуже важливо – захоплення улюбленим ділом молодшим товаришам, який саме завдяки цьому не прагнув би досягти майстерності в праці» [14, с. 132].

Як бачимо, В. Сухомлинський для виховання дітей з особливими освітніми потребами не розробляв окремих заходів. Він уважав, що більше виховує середовище, яке діє невпинно, створюючи постійний або негативний, або позитивний вплив.

Педагог-новатор стверджував, що до «дітей із заниженою здатністю до навчання» повинен бути особливий індивідуальний гуманістичний підхід. Головне завдання учителя полягає в тому, щоб діти не відставали й відчували «себе причетними на інтелектуально убоге життя» [10, с. 433]. Проте такий підхід не повинен бути опікунським, оскільки породжує в ді-

тей споживацькі настрої і звички, сприяє появі в школярів некритичності до своїх дій і вчинків, послаблює їхню волю до самовдосконалення

Педагог-гуманіст наголошував, що таких дітей не потрібно вирізняти в колективі: «Успіхи в навчанні – річ відносна, в одного показником успіхів є «п'ятірки», для іншого й «трійка» – велике досягнення. Уміння правильно визначити, на що здатний кожен учень у даний момент, як розвивати його розумові здібності в дальшому – це надзвичайно важлива складова частина педагогічної мудрості» [16, с. 437].

В. Сухомлинський зазначав, що індивідуальну роботу з такими дітьми необхідно починати із самостійного читання. «Роздумування над книжкою – найголовніший засіб запобігання неуспішності. Досвідчений педагог, буває, довго міркує над тим, яку книжку дати дитині, що має знижену здатність до навчання, як лікар думає про режим людини з ослабленим здоров'ям. Жодні намагання примусити таку дитину завчити, запам'ятати не дадуть бажаних наслідків, якщо вчитель не виховає в неї здатності думати над твором» [10 с. 433].

Ще одним важливим засобом розвитку дітей «із заниженою здатністю до навчання» є природа. Як зазначає український дослідник творчості В. Сухомлинського І. Баранюк, педагог-новатор дослідив, що інтелект дитини швидко розвивається серед природи. Цей засіб дозволяє переключатися зі сприйняття наочного образу на обробку інформації про цей образ, сприяючи розвитку активної життєвої позиції учнів [3, с. 47, 49].

В. Сухомлинський радив учителям, які працюють із першокласниками, протягом навчального року здійснювати 20–30 мандрівок до «джерел думок – в природу», що, з одного боку, сприяло б естетичному розвитку дітей, а з іншого – удосконалювало б мисленнєві операції.

Висновки. У результаті аналізу творів В. Сухомлинського можемо прийти до висновку, що для успішного розвитку дітей з особливими освітніми потребами педагог пропонував індивідуальний підхід, який ґрунтувався б на захисному вихованні. Ним були запропоновані педагогічно доцільні прийоми, які давали можливість прилучити таких учнів до активної діяльності в шкільному колективі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антоненко М. Проблема взаємостосунків учителя і учнів у поглядах В.О. Сухомлинського. Рідна школа. 2005. № 9-10. С. 3–8.

2. Антоненко М.Я. Педагогічна симфонія любові до дитини у творчій спадщині Василя Сухомлинського // Інноватика у вихованні. Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. 2015. Вип. 2. С. 6–15.
3. Баранюк І. Василь Сухомлинський про гармонію емоційно-образного та логіко-розумового у вихованні дитини. Рідна школа. 2017. № 3-4 (березень-квітень). С. 31–36.
4. Дьоміна І.С. Єдність сім'ї і школи у вихованні учнів. К.: Т-во «Знання» УРСР, 1979. 48 с.
5. Запобігання відхиленням у поведінці школярів / за ред. Б.С. Кобзаря, Є.І. Петухова. К.: Вища шк., 1992. 143 с.
6. Куб'як Н.І. Запобігання педагогічної занедбаності дітей молодшого шкільного віку з дистантних сімей: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання». К., 2010. 18 с.
7. Кушнір В.В. Сухомлинський про виховання «важких дітей». URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/14/visnuk_24.pdf.
8. Сухомлинський В.О. Види трудової діяльності учнів і педагогічні вимоги до її організації // Вибрані твори: в 5-ти томах. К.: «Радянська Школа», 1976. Т. 4. С. 312–317.
9. Сухомлинський В.О. Виховання почуттів // Вибрані твори: в 5-ти томах. К.: «Радянська Школа», 1977. Т. 5. С. 176–195.
10. Сухомлинський В.О. Вчити вчитися // Вибрані твори: в 5-ти томах. К.: «Радянська Школа», 1977. Т. 5. С. 426–436.
11. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра // Вибрані твори: в 5-ти томах. К.: «Радянська Школа», 1976. Т. 1. С. 309–400.
12. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа // Вибрані твори: в 5-ти томах. К.: «Радянська Школа», 1976. Т. 4. 640 с.
13. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості // Вибрані твори: в 5-ти томах. К.: «Радянська Школа», 1976. Т. 1. 654 с.
14. Сухомлинський В.О. Розвиток індивідуальних здібностей і нахилів учнів // Вибрані твори: в 5-ти томах. К.: «Радянська Школа», 1977. Т. 5. С. 122–139.
15. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // Вибрані твори: в 5-ти томах. К.: «Радянська Школа», 1977. Т. 3. 670 с.
16. Сухомлинський В.О. Сто порад учителям // Вибрані твори: в 5-ти томах. К.: «Радянська Школа», 1976. Т. 2. 670 с.
17. Сухомлинський В.О. Як любити дітей // Вибрані твори: в 5-ти томах. К.: «Радянська Школа», 1977. Т. 5. С. 292–308.
18. Тарапака Н.В. Погляди В.О. Сухомлинського на проблему національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку. Педагогічний вісник. 2018. № 1–2 (№ 45–46). С. 61–65.